

De (samenwerkingsnood)zaak van de mens en alle andere dieren

Als kind beleefde ik veel plezier aan het vermakelijke tv-programma *De Fabeltjeskrant*. En nog altijd speelt het openingsliedje met de nodige regelmaat door mijn hoofd, met de staccato gearticuleerde woorden 'want die-ren zijn pre-cies als ménsen, met de-zelfde mensen-wénsen, en de-zelfde mensen-stréken...'. Dat mensen zichzelf ten onrechte eeuwenlang een superieure status hebben aangemeten, is overduidelijk aangetoond door het onderzoek van de recent overleden en wereldberoemde primatoloog Frans de Waal (1948-2024). Hij heeft mens en aap bijeengebracht. Van antropocentrisme naar antropomorfologie. Dieren zijn precies als mensen. Want mensen zijn dieren. Waarom dan eigenlijk niet een term zoals animamorfologie, vraag ik me af...

Dieren, in de zin van niet-mensen, staan de laatste tijd sterk in de belangstelling vanwege hun welzijn – of gebrek daaraan; denk aan de succesvolle campagnes over kiloknallers van Wakker Dier. Dat niet-menselijke dieren ook politieke rechten hebben wordt betoogd door Eva Meijer (2017): hun medezeggenschap is nodig opdat mensen en andere dieren op democratische wijze kunnen samenleven. De belangstelling voor dierenwelzijn is niet nieuw, zo getuigt een indrukwekkende, toegankelijke en zeer actuele vertelling van meer dan duizend jaar oud over de opstand

van de dieren tegen de overheersing door de mens: *De zaak van de dieren tegen de mensen*. De dieren bekritisieren de slechte behandeling die hen ten deel valt op een bijzonder intelligente en humoristische wijze. Ze leggen hun zaak voor aan een onpartijdige partij, de koning van de djinns, een speciale categorie van levende wezens, mens noch dier. Ook de mensen worden gehoord. Ondanks dat de dieren vanwege hun voortreffelijke argumentatie het pleit lijken te winnen, bekrachtigt het eindoordeel van de koning de superioriteit van de mens: hij heeft een ziel en is na zijn dood uitverkooren het paradijs te betreden, tenminste als er sprake is van een rechtschapen en godvruchtig leven. De dieren schikken zich in het oordeel, maar vragen zich wel af of dergelijke mensen bestaan op aarde. Een goed leven, zo is de moraal van het geschrift, houdt ook in goed omgaan met de dieren en de natuur. *De zaak van de dieren tegen de mensen* is afkomstig uit de Arabisch-islamitische filosofie en is geschreven door het anonieme auteurscollectief de Zuivere Broeders van Basra, met een vertaling in het Nederlands door Remke Kruk (2010). Dit collectief was actief in de tiende eeuw en beoogde mensen in te wijden in de hogere wetenschappen.

Ook wordt een vegetarisch of veganistisch voedingspatroon inmiddels breed omarmd.

Het lezen van Jonathan Saffran Foers *Dieren eten* (2009) schijnt heel wat mensen van het vlees af te hebben geholpen. Vegetarisme is tegenwoordig vanzelfsprekender dan ooit. Zo hoef ik niet meer uit te leggen waarom ik vegetariër ben. Vroeger werden sluitende verklaringen van me verwacht, om vervolgens geconfronteerd te worden met de opmerking: 'Maar planten leven ook, hoor!' Eveneens uit de oude doos: de mensa kondigde met gepaste trots aan dat 'vanaf heden ook vegetarische maaltijden worden geserveerd'. Daar had ik wel oren naar. Er stonden reeds uitgeserveerde borden met pasta en kip op het buffet. Ik vroeg om het vegetarische alternatief. De dienstdoende medewerker pakte een van deze borden, verwijderde de kippenbout, en overhandigde dat wat resteerde...

Dieren kunnen fungeren als een 'transitional object'

In mijn werk als adviseur en docent gebruik ik graag dierenmetaforen, om zo ons menselijk gedrag op een speelse manier onder ogen te komen. De dieren herkennen in de mensen, zo je wil als tegenhanger van het antropocentrisme (animacentrisme?). Ze kunnen fungeren als een mogelijk 'transitional object'. Katten en honden zijn dankbare 'objecten'. Mijn geliefkoosde voorbeeld van goed samenwerken zijn spelende honden: dartel, vrolijk, spontaan, snuffelend, kwispelend, rollebollend. Ze bijten elkaar soms net te hard maar de gebetene neemt er geen aanstoot aan en zet de achtervolging in. Ze 'doen' verschil en beleven er plezier aan. In mensentermen: ze gaan een taakconflict

aan, benodigd voor constructieve samenwerking. Dit in tegenstelling tot het 'pussyfoeten', waar rond de pot wordt gedraaid. Laten we samenwerkingsgedrag eens beschouwen als een beestenboel aan de hand van een luchtig ABC.

De A is natuurlijk voor de aap, nauw verwant aan de mens. De apenrots herkent eenieder. Maar ook de angst 'voor aap te staan', hetgeen resulteert in conformiteit (na-aapgedrag), een overbekend fenomeen. Angsthaas had dus ook gekund. De een durft te confronteren, de ander rent er met gezwinde hazenspoed vandoor.

Bull-shit voor de B is nogal gemakkelijk. Uiteraard wordt er meer dan eens onzin uitgekraamd; onder hoge druk wordt alles immers vloeibaar. Maar passender kandidaten zijn de bok (op de haverkist), de beren (op de weg) of Bambi (schattig maar naïef). De C is voor Calimero, eveneens een geliefd figuur uit mijn kindertijd. 'Want zij zijn groot en ik is klein, en dat is niet eerlijk!' Herkenbaar slachtoffergedrag. Nee, neem dan de dappere dodo, die zich met veel inzet inspant voor een goed doel.

De E is voor de egel, die staat voor al te voorzichtig met elkaar omgaan, zoals twee egeltjes de liefde bedrijven.

De F is voor de fruitvlieg. Hinderlijke figuren, die pas in actie komen als het rot, te laat dus. Voor de G kies ik de gekko, die zich tegen vijanden verdedigt door zich niet te verroeren – een freezerespons; in samenwerking herkenbaar als reactie op bullies (sic). Bij de H denk ik vanzelfsprekend aan de hond, onze trouwe en speelse viervoeter. Durfden we maar wat meer homo ludens te zijn. Tegelijkertijd zijn er ook slapende honden die niet wakker worden gemaakt door mensen met snode plannen. En reageren

sommigen als een gebeten hond, maar dan niet als onderdeel van een vrolijk spel. En wat te denken van de underdog, verre familie van Calimero, maar dan zonder passieve agressie.

De I is voor het isabellaplumbroekje. Kleine of minder machtige partijen kunnen zichzelf overschreeuwen uit angst niet gezien of gehoord te worden en trekken een grote broek aan. Meer dan eens met succes. Een open groepsklimaat waarin geïnteresseerd wordt doorgevraagd is immers zeldzaam. De jan-van-gents staan voor de J. Deze zeevogels staan bekend om de uiterst agressieve verdediging van hun nest. Te vergelijken met de mate waarin het eigen gelijk wordt bevochten. Als ware kamikazepiloten voeren ze spectaculaire duikvluchten uit om voedsel te verwerven. Overigens kan hun spanwijdte wel twee meter bedragen, tenzij ze over 'lillike plekskes' vliegen, want dan slaan ze één vleugel voor de ogen – en is de wijdte gehalveerd.

De K is een heerlijke letter. Want dat gaat natuurlijk over de kat! Een autonoom en voornaam wezen dat elke vorm van interafhankelijkheid afwijst. Ongenaakbaar en onmogelijk in de samenwerking, want immer de kat uit de boom kijkend. Denk ook aan de kater die volgt als de overeenstemming tussen partijen gebaseerd blijkt te zijn op collusie. Oké, een kameleon had ook gekund, gegeven het frequente pleasegedrag in geval van wiebelige grenzen.

En dan de L. Een liever-heers-beestje. Niet te verwarren met het lieveheersbeestje, een schattig kevertje met een rood schild en zwarte stippen. Nee, een liever-heers-beestje is dominant en is gespeend van alles wat ook maar in de verste verte riekt naar onderdanigheid of zelfs afhankelijkheid. De luis in

de pels mag niet onbenoemd blijven. Ontoetbeerlijk voor het onder ogen zien van de realiteit. Helaas transformeren ze dikwijls tot een ander schepsel door toedoen van de mens, zie daarvoor de Z.

Bij de M denk ik aan mierenneuken en muggenziften. Zeer ten onrechte misbruikte dieren om irritant menselijk gedrag te karakteriseren. O ja, en dan zijn er de vele muizenissen (rationalisaties) die mensen zich in het hoofd halen om maar geen actie te ondernemen. Maar de M staat vooral voor de mens: het machtigste en lastigste dier op aarde.

Heel anders dan de gemakkelijk te vertrapelen naaktslak. Glibberig en het liefst in het donker opererend. Gelukkig houden ze van bier. Als er zout op hen gelegd wordt, is dat ook bijzonder onaangenaam.

De O is voor olifant. Indien ontstaan uit een mug: familie van muggenziften. Maar veeleer ontmoeten we er een in de kamer. Ook de olifant zelf lijdt daar onder. Mijn favoriete cartoon: een olifant met opengesperde en betraande ogen ligt op de bank bij een psychoanalyticus. Snikkend roept hij uit: 'I was right there! In the middle of the room...!' [sob, sob] 'And no one was even noticing me...!!!'

De P is van 'pussyfooting', een populair tijdverdrijf onder hen die zeggen samen te werken. Trekken aan een dood paard schiet me ook te binnen, denkend aan eenieder die de ander wil overtuigen om het eigen standpunt in te nemen, in plaats 'starting from where the client is.'

De R staat voor rupsje-nooit-genoeg. Of, zoals een collega het uitdrukt: 'If something is good, more of it is better.' Dergelijke rupsjes hebben zich inmiddels onherroepelijk in het samenwerkingsdomein genesteld.

De stier in de porseleinkastvind ik geschikt voor de letter S, gegeven de botheid waarmee de medemens soms bejegend wordt.

Begrijpelijkerwijs kan dergelijk gedrag fungeren als een rode lap.

De T is voor de teckel, nogal vasthoudend, niet onbelangrijk in het ontwikkelen van samenwerkingsrelaties. Kan echter als dwingend overkomen.

Het geboortecijfer onder zondebokken is hoog

En uiteraard is de U voor meneer de Uil uit de *Fabeltjeskrant*; wijsheid wordt in samenwerking veelal node gemist.

Voor de V gaan we naar het vosje in *De kleine prins* (de Saint-Exupéry, 1968). Zijn geheim: 'Alleen met het hart kun je goed zien. Het wezenlijke is voor de ogen onzichtbaar.'

De W is voor het wrattenzwijn, gestereotypeerd als lelijkerd, terwijl die wratjes eigenlijk grappige kussentjes zijn om hem in een gevecht te beschermen.

Ten slotte de letters Q, X en Y, die, ik geef het toe, beduidend lastiger zijn. De quagga is een variant van de steppezebra uit Zuid-Afrika. Op basis van het geluid dat hij voortbrengt, heeft de lokale bevolking hem deze naam verleend, overgenomen door de kolonisten. Uitgestorven door overbejaging...

De Xaviers loofbuulbuul: een zangvogel met veel noten op zijn zang. De yamdenavliegen-vanger: verwant aan de in Nederland veel voorkomende muggenzifter.

De Z daarentegen is er een die we allemaal kennen: de zondebok. Wordt geboren als de meerderheid niet openstaat voor kritische geluiden van een minderheid. Het geboorte-

cijfer onder zondebokken is hoog. Ouders zijn luizen die van dierenvachten houden.

Zo zijn er nog vele voorbeelden te verzinnen voor die complexe dynamiek waar samenwerking door wordt gekenmerkt. Let wel: de dieren staan niet zozeer voor individuen maar voor groepsdynamieken. Want ook al domineert het liever-heers-beestje, de vraag blijft hoe hij deze positie kon (en blijft) innemen. Verder: dieren die figureren in onze uitdrukkingen komen er vaak bekaaid van af (zo dom als het achtereind van een varken, een gezicht als een oorwurm, wat een kwal, etc.), ook al zijn er vele positieve voorbeelden: zo wijs als een uil (waar het uitskuiken echter tegenover staat), hij is een duizendpoot, een koele kikker, zo moedig als een leeuw en kan zingen als een nachtegaal. Voor alle dieren geldt: ze zijn 'goed' en 'slecht'. Honden grommen en kwispelen, katten krabben en spinnen. Ze zijn. Net als de mens. Niets dierlijks is ons vreemd.

De mens – het machtigste en gevaarlijkste dier op aarde. Voor medesoortgenoten en verantwoordelijk voor de uitroeijing van vele species. De mens verwierf zijn macht vanwege zijn talent voor samenwerken, ook buiten de eigen clan, zijn verbeeldend en verhalend vermogen en zijn veranderkracht (Harari, 2022). Maar dan zijn we ook bij machte om de kleurrijke en wonderbaarlijke verscheidenheid aan diersoorten te redden. Er is zoveel diversiteit, alleen al in onze contreien, zie bijvoorbeeld de boeken van de Vlaamse bioloog Dirk Draulans (2018, 2020, 2022). Laten we doen waar we kennelijk goed in zijn: samenwerken, om de biodiversiteit te behouden én al het leven te respecteren.

Door **Sandra Schruijer**, hoogleraar Organisatiewetenschap aan de Utrecht University School of Governance en directeur van Professional Development International.

Refereren aan:

.....
Schruijer, S. (2024). De (samenwerkingsnood)zaak van de mens en alle andere dieren. *Groepen. Tijdschrift voor groepsdynamica & groepspsychotherapie*, 19(2), p. 69-73.

Literatuur

.....
De Zuivere Broeders van Basra (2010). *De zaak van de dieren tegen de mensen*. Amsterdam: Bulaaq.

Draulans, D. (2018, 2020, 2022). *Beestenboel* (drie delen). Kalmthout: Pelckmans.

Harari, Y.N. (2022). *Hoe wij het machtigste dier op aarde werden*. Amsterdam: Leopold & Ploegsma.

Meijer, E. (2017). *De soldaat was een dolfin*. Amsterdam: Cossee.

Saffran Foer, J. (2009). *Dieren eten*. Amsterdam: Ambo.

Saint-Exupéry, A. de (1968). *De kleine prins*. Rotterdam: Uitgeverij Ad. Donker.
.....